

İletişim Araçları, Siyaset ve Toplumsal Değişim

Harol A. Innis'in Teorik Mirası Üzerinden Bir İnceleme

Mehmet Sebih Oruç

Öz: Günümüzde hayatın her alanında varlığını hissettiren iletişim teknolojilerinin sadece iletişimi sağlayan "basit" aletler olmadığı, bu aletlerin sosyal, politik ve kültürel alanlardaki insan faaliyetleri üzerinde önemli etkilerinin olduğu fikri gün geçtikçe kabul görmektedir. İletişim araçlarının bu yönü üzerinde ilk ve özgün çalışmaları yapan isimlerin başında Harold A. Innis gelmektedir ancak onun teorisini ele almaya hasredilmiş akademik bir çalışma Türkçede bulunmamaktadır. Innis, iletişim araçlarını, zaman ve mekânla ilişkileri temelinde ele almış, zamanı ve mekânı aşan şekilde ikiye ayırdığı bu araçların tarih boyunca medeniyetler açısından ne ifade ettiğini, onları nasıl etkilediğini incelemiştir. Innis'e göre iletişim araçları birçok bilişsel ve toplumsal etkiye sahiptir ve medeniyet tarihi ancak bu etkiler hesaba katıldığında anlaşılabilir. Bu makalede; Innis'in iletişim araçları ve toplumsal değişim hakkındaki teorisi, nitel tarihsel bir yaklaşımla incelenmekte ve tartışılmaktadır. Innis'in düşünceleri kendi bütünlüğü içerisinde -diğer düşünürlerle etkileşimi göz önünde bulundurularak- ele alınmakta ve tarihsel süreç içerisinde genelde teknolojinin, özelde iletişim araçlarının toplumsal değişim üzerindeki etkilerine güncel ve tarihsel örnekler de verilerek odaklanılmaktadır. Makalede, iletişim araçlarının günümüze yaklaştıkça zaman ve mekânı birlikte aşan bir hüviyete büründüğünü ve etkilerinin de buna paralel olarak çeşitlendiği ayrıca bu etkilerin bütün boyutlarıyla değerlendirilebilmesi için uzun süreli saha çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harold Innis, iletişim araçları, toplumsal değişim, teknoloji.

Abstract: The importance of communications on social change increasingly recognized in both academic and popular works. The effect and presence of communications are felt in all aspects of human life and these tools are usually considered to have significant effects on human activities in the social, political and cultural spheres. Harold A. Innis is one of the first scholar who studied and paid attention to that aspect of communications and came with one of the most original and provocative theory about media and communication systems. Innis's theoretical legacy is particularly important nowadays as the use of these tools in life is increasing. However, there is not even one single article devoted to present his opinion in Turkish and this is an important missing part for the literature. Innis examined the communication tools on the basis of their relation with time and space. He examined them under two main categories: time-bias communications and space bias communications. He tried to understand what these communications mean today and what they have meant for civilizations throughout history. According to him, the means of communication have many cognitive and social effects and the history of civilization can only be understood when these effects are taken into account. In this article, his theories about technologies, communications and social change will be discussed and evaluated. In this context, the article has two main aims. First, to examine Innis's works and his Theory in the context of his time. Second, to shortly summarize how communications affect society and human beings by giving some historical and contemporary examples. The article argues that communications are increasingly becoming both time and space bias and thus it becomes difficult to understand their effect. That requires more field work to see all dimensions of the changes they cause.

Keywords: Harold Innis, communications, social change, technology.

@ Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi. sebih.oruc@hotmail.com

ID <http://orcid.org/0000-0002-7695-2441>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0421
insan & toplum, 2020.
insanvetoplum.org

Başvuru: 22.11.2019
Revizyon: 5.01.2020
Kabul: 2.06.2020
Online Basım: 30.08.20

Giriş: Harold Adams Innis ve Teorisinin Günümüzdeki Önemi

Günümüzde daha ziyade iletişim ve teknoloji tarihi alanlarındaki çalışmalarıyla bilinse de Harold Adams Innis (1894-1952) esas itibarıyla bir tarihçi ve ekonomisttir. Bunun sebebi, Innis'in iletişim ve teknolojinin toplum ve birey üzerindeki etkilerine odaklanan çalışmalarının, ekonomist yönünü gölgede bırakacak kadar önemli olmasıdır. Eserlerinde geliştirdiği teorik yaklaşım özellikle iletişim tarihinin ele alınış biçimini ve teknolojinin toplumsal etkilerine dair yapılan çalışmaların içeriğini önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye'de ekonomist yönüyle az bilinse de iletişim teorilerine dair yazılmış hemen her kitapta adı geçmektedir. Buna rağmen hakkında yapılmış bir tez çalışması olmadığı gibi onun düşüncesini ele almaya hasredilmiş akademik bir çalışma da yoktur. Ayrıca bu tür iletişime giriş ve/veya iletişim teorileri kitaplarında onun kuramının aşırı genellemelere başvurmuş yüzeysel bir dille ele alındığı görülür ki bu, onun teorilerinin yanlış anlaşılması durumunu beraberinde getirmiştir.¹ Esasen Batı'da da Innis, iletişim çalışmalarında ya çok önemli sayılmakta veya önemsenmeden geçilmekte (Blondheim, 2004, ss. 10-12), "sıklıkla da yanlış anlaşılmaktadır" (Comor, 2001, s. 276).

Bu durumun önemli bir sebebi, sıkça işaret edildiği üzere Innis'in gerçekte de karmaşık bir yazım tekniğinin olması ve okunması emek isteyen kitaplar yazmasıdır (Blondheim, 2004, s. 119). Başka bir önemli sebep de en ünlü iletişim teorisyenlerinden kabul edilen Marshall McLuhan'ın hocasını gölgede bırakmış olmasıdır. İkisi de Kanadalı mezkûr teorisyenlerin arasındaki etkileşim açıktır.² Bütün bun-

- 1 Örneğin; Levent Yaylagül'ün birçok baskı yapan ve bazı iletişim fakültelerinde ders kitabı olarak okutulan *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar* kitabında Innis'e tam olarak bir sayfa bile ayrılmamıştır (Yaylagül, 2010, s. 69). Yasin Bulduklu ve Süleyman Karaçor'un ortak çalışması *Kitle İletişim Kuramları* kitabındaysa nispeten daha geniş yer verilse de (5 sayfa) ciddi anlamda yanlış değerlendirmeler bulunmaktadır. Innis'i "kısmen eleştirel" olmakla niteleyen yazarlar, Innis hakkındaki bilindik basmakalıp ifadelerin yanı sıra teorisi hakkında tamamen yanlış değerlendirmelerde de bulunurlar. Yazarlara göre Innis; "her yeni aracın yeni bir medeniyetin ortaya çıkmasına neden olduğunu" ileri sürmüştür ki görüleceği üzere bu tamamen yanlıştır (Bulduklu ve Karaçor, 2019, s. 168). Innis, yeni iletişim araçlarının yeni medeniyetlere sebep olduğu iddiasını hiç bir yerde ileri sürmemektedir. Onun iddiası, iletişim araçlarının medeniyetlerin seyrini bilişsel ve toplumsal etkilerde bulunmak suretiyle önemli ölçüde etkilediği şeklindedir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde bu teori detaylandırılmaktadır.
- 2 James Cary gibi bazı teorisyenler, McLuhan'ın bütün yapıp ettiğinin aslında Innis'in temel argümanlarını, fikirlerini geliştirmek olduğunu bile iddia etmektedirler. Janine Marchessault ise bu etkinin büyüklüğü kabul etmekle birlikte McLuhan'ın bu fikirleri yeni alanlara taşıdığı özellikle sanat ve estetik alanına orijinal yaklaşımlar getirdiğini belirtmektedir (Marchessault, 2005, ss. 94-95). Ancak McLuhan'ın Innis'in medyatik olan için yaptıklarını *Empire and Communications* için yazdığı önsözde Hegel'in tarih için yaptıklarıyla kıyaslaması ve *Gutenberg Galaksisi* kitabını "Innis'in çalışmalarına bir not" olarak sunması -gerçi McLuhan kitapta bir kaç isim için daha benzeri ifadeleri kullanmaktadır- onun kendisi üzerindeki etkisini de Innis'in onun için ne ifade ettiğini de gösterir.

lara rağmen Innis'in çalışmaları özellikle medya ve teknoloji konusunda eleştirel yaklaşımlar geliştiren teorisyenler tarafından her zaman önemsenmiştir. Örneğin; özellikle teknoloji-kültür ve teknoloji-eğitim gibi konularda çok önemli çalışmaları bulunan ve birçok eseri Türkçeye de çevrilmiş olan Neil Postman, Innis'i; "modern iletişim çalışmalarının babası" olarak kabul etmektedir (Postman, 1993, s. 20).

Bu noktada özelde Innis, genelde teknolojik determinist olarak nitelendirilen düşünce geleneğine dair eksik/yanlış anlatımlar ve teknolojik determinist geleneği basmakalıp ifadelerine indirgeme durumu, teorik çalışmalardan gündelik hayata kadar birçok farklı konuda yanlış değerlendirmelere sebep olmaktadır. Teknoloji-toplum ilişkisi genelde "formalist determinizm" veya "hümanist ve olumsalcı" yaklaşımlarla ele alınmaktadır (Jones, 2004, ss. 144-147). Birinci yaklaşım teknolojiyi bütün diğer süreçleri aynı biçimde belirleyen neredeyse yegâne unsur olarak ele alırken ikinci yaklaşım teknolojiyi herhangi bir unsur olarak ele almakta ve etkileri konusunda daha iyimser bir yaklaşım sergilemektedir. Formalist determinizm, Arap Baharı veya Batı'daki İşgal Hareketlerini (*occupy movement*) sosyal medyaya bağlamak gibi saha çalışmalarının yanlış olduğunu gösterdiği değerlendirmelere götürmektedir (Fusch, 2013, s. 83). Hümanist, iyimser yaklaşım ise Evgeny Morozov'un *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism* (2014) kitabında derinlemesine inceleyip eleştirdiği temelsiz iyimserliğe yol açabilmektedir. Innis'in teorisi, teknoloji-toplum ilişkisini bu iki zıt kutba yaklaşımdan tarihsel ve diyalektik bir şekilde el alma olanağı sunmaktadır. Buna göre belirli toplumsal organizasyonlar, belirli teknolojileri daha çok yaygınlaştırırken aynı zamanda bunlar tarafından da zamanla şekillenirler. Genelde teknoloji-toplum ilişkisi, özelde iletişim araçlarıyla toplum ve birey arasındaki ilişki diyalektik ve çok boyutludur.

Bu makalede örneklerle ortaya konacağı gibi Innis'in çalışmalarının en temel, özgün tarafı; "zamanı aşan"³ (time-bias) ve "mekânı aşan" (space-bias) olarak ikiye ayırdığı iletişim sistemlerinin (sadece medya değil örneğin taşımacılık da onun kullandığı anlamda iletişime dâhildir) insanlar, toplumlar ve kültürler üzerindeki dönüştürücü etkisini sadece teorik düzeyde değil tarihin bu yönde bir okumasını da yaparak göstermiş olmasıdır (Patterson, 1990, s. 7). Özellikle *Empire and Communications* ve *The Bias of Communication* gibi eserlerinde Innis; "uygarlık tarihini

3 *Time bias* ve *space bias* kavramlarının Türkçe'ye nasıl çevrilmesi gerektiği üzerinde bir uzlaşma yoktur. Bura-daki "bias" bağımlı (Yaylagül, 2013, s.70) "eğilimli" (Özçelik, 2018, s.241) veya "yanlı" (Erdoğan ve Alem-dar, 2010) şeklinde tercüme edilmektedir. Innis'in *Empire and Communication* kitabını Türkçeye çeviren Nurcan Törenli ise "zamanı aşan" ve "mekanı aşan" terkiplerini tercih etmiştir. Bu makalede de zamanı/mekânı aşmak terkinin anlamı daha iyi vereceğinden hareketle bu çeviri tercih edilmiştir.

iletişim medyasının tarihi olarak yeniden yazar” (Meyrowitz, 1994, s. 17). Bu iki kitabında Innis, çok uzun bir tarihsel süreci kültürler arası bir yaklaşımla ele almaktadır: Mezopotamya ve Mısır’la başlayan bu yeniden yazma, İngiliz İmparatorluğu ve Nazilerle bitmektedir. Bu noktada özellikle Antik medeniyetleri araştırması önemlidir ve bu durum onun çalışmalarındaki özgün yanı oluşturmaktadır. Zira son dönemde yapılan birçok çalışmada, sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplumlarda teknolojinin toplum ve birey üzerindeki etkileri derinlemesine ele alınırken bu durumun Antik medeniyetlerde nasıl olduğu hakkında yapılan çalışmalar nispeten azdır (Poe, 2010, s. 153). Bu anlamda onun teorisini ele almak, konuya karşılaştırmalı ve tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşma imkânı sunmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi ve Amacı

Bu makalede; “sosyal gerçekliğin anlaşılmasına yönelik kuram geliştirme ve test etmeye yönelik araştırmalar” şeklinde tanımlanan ve “temel (*basic*) yöntem” olarak da bilinen yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanıldığı çalışmalarda mevcut bir sorunu nitel veya nicel yöntemlerle ele almaktan ziyade “sosyal bir olgu hakkında daha fazla bilgi elde ederek bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmak” amaçlanmaktadır (Şahin ve Gürbüz, 2014, s. 100). Bu çalışmanın temel amacı da genelde iletişim sosyolojisi literatürüne özelde iletişim araçları ve toplumsal gerçeklik ilişkisini konusunda Türkiye’deki literatüre katkı sunmaktır. Bu çerçevede, iletişim sitemlerinin geçmişteki ve günümüzdeki etkilerini, onların zaman ve mekânla olan ilişkileri çerçevesinde ele almanın onların mahiyetlerini ve etkilerini anlama noktasında ne tür faydalar sunabileceğini tartışmak, makalenin temel problematiğini oluşturmaktadır. Bu yapılırken -Innis gibi neredeyse bütünüyle zaman ve mekân üzerine odaklanmasalar da bu boyutları dikkate alan- çağdaş teorisyenlerin eserlerinden yararlanılacak böylece hem karşılaştırma yapılacak hem de Innis’in söz konusu yaklaşımının günümüzdeki ifadesi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Entelektüel Bir Portre ve Innis Düşüncesinde Kırılma Noktaları

Innis’in entelektüel biyografisine bakıldığında iki temel “kırılma noktasından” bahsedilebilir. Belirtildiği gibi Innis esas itibarıyla bir ekonomist ve tarihçidir. Hatta çalışmaları bazı Kanadalı akademisyenlerin “Innis devrimi” dedikleri, Kanada’da tarih düşüncesinin şekillenmesinde “ülkede tarih çalışacak herkes için başlangıç noktası oluşturacak” kadar etkili olmuş bir tarihçidir (Patterson, 1990, s. 3). Innis, 1918 yılında Şikago’ya bir yaz kursu için gittiği sırada ekonomist Frank Knight’tan

çok etkilenir ve “aniden” ekonomi okumaya karar verir (Babe, 2015, s. 32).⁴ İşte tam olarak buradaki çalışmaları, onun iletişim araçlarına olan ilgisini başlatmıştır. Özellikle *A History of the Canadian Pacific Railroad* (1923), *Fur Trade in Canada: An Introduction to Canadian Economic History* (1930), *Cod Fisheries: The History of an International Economy* (1940) gibi ekonomi tarihine dair ampirik çalışmaları sırasında teknolojinin ve özellikle iletişim araçlarının ekonomi ve toplumsal organizasyon üzerindeki etkisini görmesi bu noktada etkili olmuştur. Bizzat kendisi de *Empire and Communications* için yazdığı önsözde, iletişim araçlarına duyduğu ilginin kaynağı olarak Kanada'nın ekonomi tarihine dair yaptığı araştırmalarda, ABD ve Britanya'nın iletişim araçlarına ve ekonomilerine hâkimiyetlerinin Kanada üzerindeki (bir kısmı doğrudan bir kısmı dolaylı) olumsuz etkilerini fark etmesini göstermekte ve okuyucuya bu motivasyonunu bildirerek onu “gardını almaya” davet etmektedir (Innis, 2007, s. 4).

İkinci önemli kırılma noktası ise hepsi medeniyetler tarihi ve medeniyetlerin yükselişi, düşüşü ve bunların sebepleri hakkında farklı eserler yazmış olan Oswald Spengler, Arnold Toynbee, Alfred Kroeber ve Pitirim Sorokin gibi isimlerin eserlerini okumasıdır. Bu okumalardan sonra Innis'in medeniyetler tarihine ilgisi başlamıştır ve daha genel, makro düzeyde konulara yönelmiştir (Poe, 2010, s. 7; Heyer, 2003, s. 29). Kariyerinin bu aşamasından sonra olayları daha çok makro düzeyde ele alan ve eserlerini bu yönde veren Innis, özellikle en önemli eseri olarak kabul edilen *Empire And Communications* ve diğer eserlerinde en temelde medeniyetlerin, imparatorlukların, devletlerin gelişmesinde ve gerilemesinde genelde teknolojinin özelde ise kullanılan iletişim araçlarının nasıl bir rol oynadığını araştırmıştır. Kitaba yazdığı önsözde Marx, George Herbert Mead, Thortesein Veblen gibi isimlerin çalışmalarının medeniyetlerin anlaşılması noktasında farklı katkılar yaptıklarını, kendisinin de bu isimlerden faydalandığını ve “uygarlıkların kullandığı iletişim araçlarının olumsuz etkilerine” odaklandığını belirtmektedir (Innis, 2006, s. 21).⁵ Bu iki kırılma noktası aslında onun sonraki süreçlerdeki bütün yazma serüveninde etkili olmuştur. Ekonomist kimliği, onun somut ve ölçülebilir olanı ihmal etmemesini, bunları gözden kaçırmamasını, “medeniyetlerin

4 Innis doktorasını da burada Ekonomi tarihçisi C. W. Wright nezaretinde Kanada Pasifik Demiryolu tarihi üzerine hazırladığı tezle tamamlamıştır.

5 Innis'in çalışmalarında mezkûr isimlerden özellikle Veblen'den çok etkilendiği belirtilmelidir. Bu durum kimi isimlerin onun için “Kanada'daki Veblen” demelerine sebep olacak kadar barizdir. Bizatihi kendisi de Veblen'in toplumsal değişimin mahiyetinin anlaşılması noktasındaki önemine ve onun teorisinin biricikliğine farklı vesilelerle vurgu yapmıştır (Babe, 2015, s. 34).

yükseliş ve düşüşü” gibi genel konuları bile somut verilerden hareketle ele alması durumunu beraberinde getirmiştir. Gerçekten de Innis’in hemen hemen bütün eserlerinde görülen ortak özellik, her sayfanın veriler ve tarihsel açıklamalar, figürler ve gelişmelerle dolu olmasıdır.

Innis’in çalışmalarında Frankfurt Okulu düşünürleri veya Heidegger gibi geçen asırda teknoloji hakkında geliştirdikleri teoriler etkili olmuş okul ve isimlere atıflar yoktur. Bu anlamıyla çalışmalarında tarihsel verileri tarihçilerden ve antropologlardan alıp teorik yaklaşımını bunlar üzerinden kendisinin geliştirdiği belirtilmelidir. Ancak Douglas Francis’in (2009, s. 9) işaret ettiği üzere “Innis başka bir yerde entelektüeller tarafından öne sürülen teknolojiyle ilgili fikirlerin farkında olmayabilirdi, yine de yaşadığı dönemin *Zeitgeist*’ını (zamanın ruhunu) paylaşmıştır. Yukarıdaki değerlendirmelerden hareketle Innis’in teknoloji felsefesi tarihindeki yeri belirlenebilir: Innis, teknolojiye tali bir konu olarak değerlendiren medeniyet düşünürleriyle (Toynbee vd.) teknolojinin ve makineleşmenin modern insan için doğurduğu bireysel/felsefi/fenomenolojik sonuçlarla (Heidegger vd.) toplumsal ve siyasal sonuçları (Lewis Mumford) birlikte değerlendiren, böylece çalışmalarına tarihsel ve kültürler arası bir perspektifin yanı sıra felsefi bir derinlik de katabilmiş bir düşünürdür. Bu yüzden de kendisinden sonra Kanada’da medya ve teknoloji hakkında küre çapında etkili olacak önemli bir eleştirel düşünce geleneğini başlatabilmiştir. Zira Kanada’daki bu düşünce geleneği, medya ve teknolojiye dair yapılan sonraki hemen bütün eleştirel çalışmaları özellikle McLuhan üzerinden önemli ölçüde etkilemiştir (Poster, 2010, s. 2).

Innis Düşüncesinde Temel Kavramlar ve Yanlış Anlaşılmalar

Üslubunun zorluğu ve karmaşık yazım tekniği nedeniyle Innis’in teorisi genelde netleştirilmemiş kavramlarla ifade edilen bir kaç soyut önermeye ve “klişeye” indirgenmiştir. Bu konudaki çalışmaları donuk, (opak) çelişkili hatta bazen “mistik” olmakla nitelenmiştir. Bu noktaya işaret ettikten sonra Blondheim (2004, s. 120), onun geliştirdiği teorik yaklaşımı gerçekten anlamak için öncelikle bu kavramları tanımlamak ve klişelerden kurtulmak gerektiğine işaret etmektedir.

Teknolojinin etkisi söz konusu olduğunda yapılan çalışmalar, teknolojinin insan bilinci üzerindeki etkileri ve teknolojinin toplumsal etkileri olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Poe (2010), bilişsel etkileri ön plana çıkaranlara “mentalists”, toplumsal ve politik etkileri ön plana çıkaranlara ise genel olarak “Marksists” demektedir. Esasında Poe’nin bu tasnifi tartışmaya açıktır zira hem bilişsel hem de

toplumsal etkilere odaklanan teorisyenler yokmuş gibi yapılmıştır. Bunun yanında Marksist olmadığı bilirse de Innis'in çalışmaları bu noktada iletişim teknolojilerinin toplumlar ve medeniyetler üzerindeki etkisini daha çok ele aldığı için ikinci gruba dâhil edilebilir. Ancak bu, onun iletişimin niteliğinin ve kullanılan aracı daha felsefi, psikolojik ve bilişsel etkilerini görmezden geldiği anlamına gelmemelidir. Ona göre iletişim şekli ve aracı, insanın algılama ve düşünce şekli üzerinde de önemli ölçüde etkilidir. Farklı bir aracın-ortamın (*medium*) etkisinde kalmış iki uygarlığın birbirini anlamasının zorluğu, “uygarlıkların izlediği yolu belirleyen” iletişim araçlarının mahiyetinin farklılığından kaynaklanır ve bunun temelinde diğer birçok faktörün yanında bilişsel farklılıklar vardır (Innis, 2006, ss. 29-30). Aynı uygarlıktan olsa da iletişim araçları ve ortamı tamamen değişmiş bir nesil, diğer nesli anlamakta en azından zorlanacaktır: “Yazılı ve basılı gelenek içinde yetişmiş bir neslin sözlü kültürü anlamaları zayıf bir olasılıktır” (Innis, 2006, s. 29). Nesiller için bu zayıf olasılık, tek tek bireyler söz konusu olduğunda imkânsızdır: “Sözlü gelenek üzerine inşa edilmiş bir kültürü anlama uğraşı, yazılı gelenek içinde yoğunlaşmış bir öğrenci için olanaksızdır” (Innis, 2006, s. 100). Bunun yanında zamanın idrak edilişi de teknoloji tarafından büyük oranda “koşullandırılır”. Söz gelimi modern Batı’da zamanın çizgisel (*linear*) olarak algılanışı ve yine bununla ilgili olarak tarihin ilerlemeci yorumu temelde Batı’daki teknolojik gelişmelerle ilgilidir (Patterson, 1990, s. 19). Moderniteyle birlikte zaman sürekli ilerleyen parçalara indirgenmiştir: Sanayileşme ve modern teknoloji, zamanın mühendisin ve muhasebecinin ihtiyaçlarına uygun “hassas parçalara” bölünmesini gerektirmiştir (Innis, 2008, s. 140).

Innis'in bu tür bilişsel etkilere eserlerinin farklı yerlerinde farklı veçhelerden değindiği görülür. Ancak üzerinde en çok durduğu konuların bu aletlerin; bilginin aktarılması, bürokrasi, organizasyon şekilleri, eğitim, güç ilişkileri, toplumsal sınıf ve tabakalaşma, yönetim gibi toplumsal ve politik konular olduğu açıkça ortaya konmalıdır. Ayrıca çalışmalarını büyük oranda iletişim araçlarına yoğunlaştırmışsa da hem onun iletişim araçları (*communications*) kavramını bugünkü genel karşılığından daha geniş anlamda kullandığı hem de medeniyetler tarihini anlamaya çalışırken genel olarak teknolojiyi de ele aldığı özellikle belirtilmelidir. Örneğin; Asur İmparatorluğu'nun genişleyişinin sebep ve sonuçlarını işlerken demirden yapma silahlar ve atların etkin kullanımı üzerinde özellikle durmaktadır (Innis, 2006, s. 58). Bu açıdan Innis'in sadece iletişim araçlarıyla ilgilendiği şeklindeki yaygın kanaatin doğru olmadığı belirtilmelidir.

Teknolojik Determinizm ve Innis

Hem Harold Innis hem de McLuhan çoğu zaman “teknolojik determinist” kimi zaman da “medya determinist” (*media determinist*) olarak değerlendirilmektedir ve bu kanaat sadece Türkçe yazında değil İngilizce kaynaklarda da özellikle ABD’de kabul görmüştür (Babe, 2015, ss. 10-12). Bu yakıştırmayla çoğu zaman onların düşüncelerini küçümseyen, pejoratif bir yaklaşım sergilenmektedir (Lister, 2009, s. 78). Teknolojik determinizm, teknolojinin toplumsal değişmelerin “temel tetikleyicisi” olduğunu iddia eden düşüncedir ve teknolojik deterministler her türlü sosyal değişmenin teknolojinin ürünü olduğunu savunmaktadırlar (Hauer, 2017, s. 1). Kavram bu tanımla ele alındığında, Innis’in teknolojik determinist olduğu söylenemez. Innis iletişim sistemleri ve teknolojiyi, “önemli etkileri olan bir güç” olarak kabul etmektedir. Ayrıca benzer iletişim araçları ve teknolojileri kullanmalarına rağmen Avrupa ülkelerinde bu iletişim araçlarının etkilerinin çok farklı olduğunu bizatihi Innis iddia etmekte ve bu farklılığa sebep olan teknolojik olmayan sebepleri uzun uzun her ülke için ayrı ayrı analiz etmektedir (Innis, 2006, ss. 215-230). Dolayısıyla Innis’e göre bir teknolojinin belli bazı sorunları, teknolojik olmayan faktörlerle çözülebilmektedir: Teknoloji yegâne belirleyici olmadığı gibi her zaman ve zeminde muayyen bir düşünme ve eylemde bulunma şekli de dayatmaz. Chesher de Innis’in teorisinde teknolojiyle toplumsal değişimin “yakından alakalı” olduğunu, teknolojik determinist yakıştırmasının yanlış olduğunu belirtmektedir (Chesher, 2013, s. 10).

Bu durumun ortaya konması, Innis’in düşünce dünyasıyla sağlıklı bir irtibat için elzemdir. Genel olarak onun yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir: Teknoloji, meydana gelen olayları bütünüyle belirlemez ancak toplumun bütün katmanlarına yayılmış bir teknoloji (yazı gibi) meydana gelen her şeyin mahiyeti ve yönü üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Teknoloji ve İletişim Kavramları: En Geniş Kapsamlı Kullanım

Burada son olarak teknoloji ve “communications” kavramlarının onun düşüncesindeki ifadesi, kapsam ve sınırları belirtilmelidir. Teknoloji kavramının anlamının tarihsel süreç içerisinde daralmaya uğradığı ortadadır. Yunanca *techne* (sanat, beceri, zanaat ya da bir şeyin kazanıldığı yol, yöntem veya araç) ve *logos* (mantık, söz, iç söz, düşünce) kelimelerinden gelen teknoloji hakkında yapılan bütün tanımlarda bulunan ortak özellik onun “bilgi” ve “bir şeyleri üretmek, elde etmek” ile mutlaka ilişkilendirilmesidir ve bu noktadan hareketle yapılan en geniş kapsamlı tanımlardan biri “insanın kendiliğinden, doğada hazır bulmayıp bilgisini kullanarak yaptığı

her şey” şeklindedir (Wahab vd., 2012, s. 64). Bu şekilde düşünüldüğünde bugün teknoloji dendiğinde hiç akla gelmeyen birçok şeyin esas itibarıyla teknolojik olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin; Innis'in üzerinde önemli bir etkide bulunduğu kabul edilen Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür* adlı eserinde “insan zihnini en çok değiştiren tekil buluş” olarak nitelendirdiği yazının “insan bilincinin yapısını” değiştirdiğini iddia etmekte ve yazının esas itibarıyla “teknolojik” olduğu konusu üzerinde uzun uzun durmaktadır (Ong, 2013, ss. 97-98). Innis'in düşüncesinde de genel olarak yazı ve özellikle alfabe çok önemli bir iletişim aracı, teknoloji olarak kabul edilir ve alfabe, elektriğin keşfinden sonra en etkili iletişim aracı olarak takdim edilir (Innis, 2006, ss. 75-58). Dolayısıyla teknoloji kavramının bu şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bu makalede de teknoloji kavramıyla “insanın kendiliğinden bulmayıp bilgisini kullanarak yaptığı her şey” şeklindeki geniş tanım kast edilecektir.

Innis'in en temel ve tartışmalı kavramı olan communications ile ne demek istediğini tam olarak belirlemek ise öncelikle kendi eserlerindeki farklı kullanımlardan dolayı zordur. Patterson, onun communications kavramını ne kadar geniş anlamda kullandığına işaret etmek için “neredeyse her şeyi bir medya gibi ele alıyor” demektedir (Patterson, 1990, s. 6). Heyer ve Crowley (2003, s. 43) ise onun bu kavramla hem bir aracı (*medium*) –örneğin; papirüs- hem de o araçla iletilen içeriğin sembolik öğelerini –örneğin; Yunan alfabesi ve dili- kast ettiğini belirtmekte ve bu kavramın anlaşılması için “communication+medium=communications” formülünü önermektedirler. Gerçekten de bütün eserlerine bakıldığında bu yönde net, sınırları belli bir tanıma ulaşmak zordur. Buna rağmen bu makalede, onun eserlerinden hareketle onun “communications” kavramıyla “iletişim sürecinde doğrudan etkili olan her şeyi” kast ettiği iddia edilmektedir ve Türkçeye “iletişim araçları” olarak çevrilecektir. Buradan hareketle iletişim sürecinde kullanılan her şey, kavramın kapsamına alınabilir. Örneğin; bir gazete için hem dilin kendisi hem alfabe hem onun yazıldığı kâğıt hem de toplumsal bir medya olarak gazete “communications” kavramının içerdiği öğelerdir.

Bilgi Tekelleri: İletişim Araçlarıyla Güç ve Tahakküm

Innis'in en kilit, temel kavramlarından biri de “bilgi tekeli”dir (*monopoly of knowledge*). Bilgi tekeli konusunda Innis, tekelin sonuçlarının farklı boyutları üzerinde durmaktadır ve sadece söz konusu medyanın ürettiği bilginin içeriği üzerindeki tekelin sonuçlarını işlemekle kalmamaktadır. Söz konusu tekele sahip gücün

hangi medyanın daha yaygın olacağını ve o medyanın ne için kullanılacağını da belirlediğine dikkatleri çekmektedir (Blondheim, 2004, s. 123). Bu noktanın biraz açık kılınması gerektiği ortadadır. Söz gelimi ABD'nin televizyon üzerinde bir tekel sahibi olması sadece televizyonun içeriğinin ABD lehine olmasını değil televizyonun kullanım şeklinin ve aslında anlamının da ABD kültürü tarafından belirlenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Farklı bir fonksiyon ve anlam yüklenmiş olsa belki de birçok demokratik ve sosyal anlamda olumlu sonuç doğurabilecek bir araç; ABD'nin eğlence merkezli, hazcı, birey merkezli kapitalist kültürü tarafından şekillendirildiği için söz konusu sonuçları doğurmamıştır. Bu noktadaki tekel, alternatif bir kullanımı da engellemektedir. Dolayısıyla Innis'in "bilgi tekeli" kavramını ve bu konudaki eleştirel yaklaşımını salt ekonomi politik bir güç ilişkisi şeklinde okumak yanlış olacaktır. Zira Innis'in iletişim ve teknoloji felsefesi hakkındaki önemli teorilerinden biri de herhangi bir teknolojik aracın toplumsal kullanımının yaygınlaşmasıyla o teknolojiyi icat eden ve üretim tekelini elinde tutan gücün kültürel ve bilişsel hâkimiyeti arasındaki ilişkiye dikkat çekmesidir. Bireylerin veya toplumların bunun farkında olmasından bağımsız olarak bir "gücün" (bu bir ülke veya medeniyet -veya günümüzde şirket- olabilir) teknolojisini kullanmak, o gücün hâkimiyet alanını her anlamda genişletmek anlamına gelir (Meyrowitz, 1994, s. 51). Innis düşüncesinde bu, tıpkı gelişmiş ülkeler "hakkında olan" ve "onlar için" hazırlanmış bir ekonomik teoriyi -ki Innis'e göre ekonomide değer bağımsız teori mümkün değildir- özümseyen gelişmemiş ülkelerin kendilerini söz konusu gelişmiş ülkelerin sömürüsüne açması gibidir. Gelişmemiş ülkeler gelişmiş ülkelerin teknolojisini kullanarak aslında onların hâkimiyet alanını (bu düşünme biçimini ve mantaliteyi de içselleştirerek) genişletirler (Babe, 2015, ss. 55- 57, 33).

Innis'in eserlerinde birçok konu farklı medeniyetlerden örneklerle ve bu temel kavramlar çerçevesine ele alınmaktadır. Onun en çok üzerinde durduğu konular, teknolojinin ve özellikle iletişim teknolojilerinin toplumdaki güç ilişkileri ve toplumsal organizasyon üzerindeki etkisidir. O, belirli iletişim araçlarının belirli güç ilişkilerini ve farklı toplumsal organizasyonları beraberinde getirdiğini, medeniyet tarihinin bu şekilde bir okumasını yaparak göstermek istemektedir (Francis, 2009, s. 165). Bu nokta ve toplumsalın bütün yönlerindeki değişimlere değinmenin bile bir makaleyle mümkün olmadığı gerçeği göz önünde bulundurularak makalede teknolojinin etkileri en çok bu iki konu üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır.

İletişim Araçları: Zaman-Mekân ve Toplumsal Organizasyon

İletişim araçlarının toplumsal ve bilişsel etkilerinin nasıl araştırılması gerektiği konusunda Innis, Meyrowitz'in "medium theory" dediği yaklaşımının kurucusu olarak kabul edilir. Buna göre belirli durumlardaki belirli teknolojilerin daha özel etkileri yerine genel ve "kültürler arası bir perspektifle" iletişim araçlarının etkileri incelenmelidir. Bu teoriye göre yapılması gereken, genel ve her iletişim aracına uygulanabilecek (bütün hepsinin etkilerini açıklayabilecek) bir teori geliştirmek değil her bir iletişim aracının etkisini dayanıklılık, taşınabilirlik, hızlilik vb. niteliklere göre ayrı ayrı değerlendirmektir (Meyrowitz, 1994, s. 16). Bu noktada Innis'in iletişim araçlarının etkilerini okuma biçimi büyük oranda onların zaman ve mekânla ilişkilerini incelemek şeklindedir. Ona göre iletişim araçları, zamanı aşan veya mekânı aşan olarak ikiye ayrılarak incelenebilir. Zamanı aşanlar kalıcılık özelliği gösterirler ve zamanı aşarlar, çok uzun zamanlarda kullanılabilirler. Örneğin; kil tablet veya yazı için kullanılan taşlar bu sınıftandır fakat bu aletler, mekân üzerinde denetim imkânı sunmazlar. Zamanı aşan medya, tarihsel olarak bakıldığında, okuma yazmanın olmadığı sözlü kültürün hâkim olduğu toplumların medyasıdır. Bu medyanın hâkim olduğu kültürlerde geçmişle sürekliliği vurgulamak ve hatırlanan, hafızadaki bilgiyi aktarmak önemlidir. Pratikte karşılığı olmayan, soyut ve/veya önemsiz konuların yazıda yeri yoktur. Kurumsal organizasyonda ise geleneksel otorite ve hiyerarşik yapılanma esastır (Shade, t.y., s. 2).

Mekânı aşan iletişim araçları ise uzak noktalarla iletişimi sağlar, mekânı aşarlar. Bu medyanın hâkim olduğu toplumlarda, birincil iletişim şekli papirüs veya kâğıt üzerindeki yazıdır. Yine elektronik medya bu guruba dâhildir ve bu medya açısından taşınabilir, aktarılabilir olmak esastır. Kültürel anlamda bu medya hâkim oldukça toplumda bireyselleşme, bilimsellik, felsefe, soyut düşünebilme kabiliyeti artar. Ayrıca kişisel olmayan ve soyut değerler üzerine kurulmuş ilişkiler yaygınlaşır. Merkezî yönetimin kontrol kabiliyeti artar ve daha güçlü, militarist, ticari, bürokratik ağı gelişmiş yönetimleri beraberinde getirir. Bu medya hâkim oldukça toplumda "zaman, kârlı ve ayrık parçalara (*chunk*) bölünür" (Shade, t.y., ss. 2-3). Ancak bu iletişim aletlerinde uzun süre durabilirlik dolayısıyla zamana dayanıklılık yoktur (Patterson, 1990, s. 7; Innis, 2008, s. 60, 47).

İletişim araçlarının mezkûr özellikleri arasında dengenin sağlanması yani sadece zamanı aşan veya sadece mekânı aşan aletlerden bir sınıfa bağlı olmadan zaman-mekân dengesini kendi lehine sağlayabilen imparatorluklar, medeniyetler başarılı ve kalıcı olurlar. Innis'e göre Bizans'ın uzun süren başarılı bir yönetim sürdürebilmesi ve Roma'dan sonra varlığını idame ettirebilmesi, zaman ve mekân eği-

limli aletler arasında “dikkatli ve başarılı bir denge” kurmayı başarmış olmasıyla yakından alakalıdır (Innis, 2007, s. 115). Bu dengeyi sağlayamama durumunun da birçok örneği vardır. Söz gelimi modern Batı medeniyetinde mekân aşan, mekâna kolayca hâkim olabilen ama buna karşılık zamana dayanıklılığı olmayan aletler kullanılmaktadır ve bu noktada açık ve net bir dengesizlik vardır. Ayrıca bilginin mekanizasyonu Innis’in sık sık tehlikesine işaret ettiği bilgi tekelleri doğurmuştur: “Düşünce özgürlüğü koşulları, bilim, teknoloji ve bilginin mekanikleştirilmesi ile yok olma tehlikesi altındadır. Bu koşullarla birlikte Batı medeniyeti de aynı tehlike altındadır” (Innis, 2008, s. 180). Innis, çağdaş medeniyetin geleceği hakkında kötümserdir ve onun kötümserliği bu zaman-mekân dengesizliğiyle bilginin mekanizasyonundan kaynaklanmaktadır. Buna göre dönemin yeni teknolojileri olarak telgraf, sinema, radyo ve televizyon mekânı aşsalar da zamanı, kalıcılığı ihmal etmektedirler (Innis, 2008, ss. 79-82).⁶ Ancak Innis’e göre her iletişim aracı illaki sadece zamanı veya sadece mekânı aşmak zorunda değildir nadir de olsa dengenin sağlanmasını -sınıfsal tekel gibi diğer faktörler sayılmazsa- mümkün kılan iletişim araçları da vardır. Örneğin; alfabe, mekânın etkili denetimiyle siyasi örgütlenmenin, zamanın etkili yönetimine imkân tanıyıp tekeli zayıflatmasıyla da rahipler ve tanrıların zayıflayıp tek tanrılı dinlerin yükselişinde etkili olmuş, onların bir anlamda “temeli hâline gelmiştir” (Innis, 2006, s. 100). Peki bu etkinin hangi yönde olduğu ve dengenin olup olmadığı veya hangi yönde olduğu nasıl anlaşılacak ve değerlendirilecek? Makalemiz açısından son derece kritik bu sorunun cevabı için iki temel vazife gereklidir.

Öncelikle teknolojik aletlerin yapımında kullanılan materyallerin özelliklerini, mahiyetleri sorunsallaştırmak, onların “söz konusu özelliklerinin önemini kavramak” gerekmektedir (Innis, 2006, s. 178). Bu teorik yaklaşıma göre iletişim aleti için kullanılan materyaller; ağırlık, durabilirlik, taşınabilirlik, hızlılık, işlenebilirlik, yansıtıcılık gibi sınırlamalar, kapasiteleriyle iletişimin sınırlarını ve imkânlarını oluştururlar. Bütün bu özelliklerde veya birinde meydana gelen önemli bir değişiklik veya ortaya çıkan yepyeni bir alet ise birçok yeniliği beraberinde getirir (Innis, 2008, s. 4). Bir örnek olarak zikretmek gerekirse Antik Mısırlılardan Roma’nın son dönemlerine kadar yazı kâğıdı yapımı için kullanılan papirüs, sürüngen kök saplı, boyu 2,5-3 metreyi bulabilen bir bitkidir ve hem çok az bölgede hem de

6 Bu noktada Innis’in Batı medeniyetinin geleceği hakkındaki kötümserliği bununla da sınırlı değildir. Eserlerinin bütünündeki modern dönem değerlendirmelerine bakılırsa Heyer’e göre Innis açıkça şu uyarıyı yapmaktadır: “Tarihi aştığını sanan Batı medeniyeti, tıpkı kendinden önceki yıkılmaz görünen medeniyetler gibi Roma gibi yıkılabilir” (Heyer, 2003, s. 76).

sadece bataklık ve dere kıyılarında yetişir. Bu açıdan hem elde edilmesi hem sürekli bulundurulması, taşınması ve kullanılması zordur. Papirüs daha çok sınırlı bir alanda, sıkı denetim altında ve merkezîleşmiş bürokratik bir yönetim için uygundur ve bu yönetim biçimi için geliştirilmiştir (Innis, 2006, s. 178). Bütün bu özelliklerinden dolayı da fazlasıyla önemli, değerlidir papirüs. M.Ö. 3100'deki birleşmeye kadar biri delta diğeri vadi iki ayrı krallıktan oluşan Mısır'ın delta bölgesinin "papi-rüsler ülkesi" olarak adlandırılması bunun en bariz göstergesidir (Freeman, 2003, s. 26). Papirüsü takip eden parşömen ise birçok açıdan farklıdır. Hayvan derisinden yapılan ve bu yüzden de kolay elde edilebilmesinin yanında her zaman bulunması mümkün olan, daha hafif, taşınması kolay ve kalıcı olan parşömenin Roma'nın son dönemlerinden itibaren bulunması ve kullanılmaya başlanması, papirüsün önemini azaltmış, zamanla papirüs tamamen kullanımdan kalkmıştır. Innis'e göre basit bir ham madde, alet değişimi gibi görünen bu olay, birçok önemli değişimi beraberinde getirmiştir: Yeni (arazi merkezli, nispeten birbirinden kopuk, yerel) örgütlenme biçimleri, bilginin üretilmesi, yayılması ve korunmasının yeni yolları ("geniş alanlar üzerinde kullanıma uygun, başvuru kolaylığı, bilginin bir merkezden kontrolünün zorunlu olmaması -veya çeşitli merkezlerde üretimin imkânı-, kitapları kopyalamanın bir iş, bir pratik hâline gelmesi" vb.) ancak parşömenle mümkün olabilmiştir (Innis, 2006, ss. 175-180). Parşömen ayrıca sonrasında bütün bir Batı Orta Çağ'ını özellikle kültürel anlamda fazlasıyla etkileyecek olan manastır sisteminin bu kadar güçlü örgütlenebilmiş olmasının asıl sebebidir ve bu anlamıyla Batı'da din başta olmak üzere hayatın her alanını derinden etkilemiştir (Innis, 2006, ss. 178-180).

Zamanı ve Mekânı Aşan İletişim Aletleri ve Toplumsal Sınıflar Faktörü

Bunun yanında mekânı aşan aletlerle zamanı aşan aletler her zaman birbirleriyle uyum içinde olmamışlardır ve bir düzenlilik içinde birbirlerini takip etmezler, etmemişlerdir. Aynı imparatorlukta bunların çatışmasına da şahit olunmuş ve olunmaktadır: Zamanı aşan aletlerle mekânı aşan aletler, farklı toplumsal grup ve sınıfların elinde bulunabilir ve bunun olumlu/olumsuz birçok sonucu olacaktır. Örneğin; Babil İmparatorluğu'nda, iletişim ve bilgi/gelenek aktarım aracı olarak zaman ve sürekliliği temin eden taşı kullanan dinî örgütlenme ile mekânı aşan at ve demiri geliştirip kullanan askerî örgütlenme arasındaki çatışma, İmparatorluğun hukuki ve toplumsal yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Askerin ve dolayısıyla mekânı aşan aletlerin kazanması, merkezî yönetimin önemini artırmış ve ticaretin gelişmesinden yeni medeniyetlerden alfabe gibi yeniliklerin alınmasına kadar birçok gelişmeyi mümkün kılmıştır. Ayrıca hukuk daha insani

bir hâle gelmiş ve “tanrılar hizaya sokulabilmiştir” (Innis, 2016, ss. 99-100). Innis’in sık sık belirttiği üzere bunların hiç biri iletişim alet ve biçimlerini elinde bulunduran ve meşruiyetini değiştirmekten, süreklilikten aldığı için değişimleri engelleyen Antik dinî yapı kazandığında mümkün olmayacaktı. Antik dönemde dinî yapıların zamanı aşan aletleri ön plana çıkarmaları ve bunlar üzerinde tekel kurmaları genişleyen imparatorlukların temel ihtiyacı olan mekân üzerinde denetimi zorlaştırır ve onları zayıflatır (Innis, 2016, s. 22, 99). Gerçekten tarihçiler de Innis’in bu tespitinin haklılığına işaret etmektedirler. Farklı metinlere bakıldığında rahiplerin fazlaca güçlenmesinin M.Ö. 1350’li yılların Mısır’ı için ciddi ekonomik, dinsel ve sosyal sorunları beraber getirdiği ve bu yüzden de IV. Amenofis’in bu sınıfa karşı harekete geçip birçok tapınağı kamulaştırdığı bilinmektedir (Freeman, 2003, s. 53). Dolayısıyla araçların zaman/mekân aşma özellikleri kadar hangi sınıfın hangisini aşan iletişim aracına hâkim olduğu sorusu da etkinin mahiyetini önemli ölçüde şekillendirmektedir. Modern dönemden bir örnek olarak İngiltere verilebilir. Innis’e göre güneş batmayan ülke denilen Büyük Britanya’nın gücünü giderek kaybetmesinin temel sebebi, yönetim biçiminin ve kurumlarının yeni koşullarla ve özellikle mekânı aşan teknolojiyle uyumu sağlamamasıdır. Britanya Krallığı, bilginin yaygınlaştırılması için siyasi güce veya bir merkeze ihtiyaç duymayan matbaa gibi iletişim araçlarının etkilerini lehine çevirecek gerekli adaptasyonu sağlayamamıştır ve matbaa, mekânı merkezî yönetimin aleyhine aşmıştır. Bu iletişim araçları, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarında önemli şekilde etkili olmuş, geçiş döneminde bir anlamda kriz yaşayan yönetimin sansür ve baskılarla söz konusu olumsuz etkiyi ortadan kaldırma girişimi başarısız olmuştur (Innis, 2016, ss. 232-235).

Bu araçların toplumu en “olumsuz” etkilediği, değişim ve dolayısıyla kargaşa getirdiği dönem, özellikle hâkim iletişim araçları üzerinde sınıfsal bir tekel oluşmuşsa yürürlükteki iletişim araçlarının mahiyetinde ve ham maddesinde dolayısıyla zaman-mekân aşma özelliği noktasında önemli ölçüde değişim yaşandığı dönemlerdir. Innis’e göre bu “geçiş” dönemleri, söz gelimi Antik Mısır’da taştan papirüse geçiş, imparatorluk üzerinde “muazzam bir baskı” yaratmış ve Mısır’ı dışarıdan gelen saldırılar karşısında zayıflatmıştır (Innis, 2016, ss. 45-46). Benzer şekilde Avrupa’da 17. ve 18. yüzyıllarda “mekân yönelimli, tüketim güdümlü bir toplumun ortaya çıkmasında kullanılan yüksek hızlı baskı makinelerinin” zamanla kıta ölçüsünde ve sonralarda koloni ve sömürge bölgelerinde yayılması, söz konusu toplumlarda değişim ve kargaşayı getirmiştir. Batı’da bir zanaat olmaktan çıkıp bir endüstriye dönüşen basımcılık kuşkusuz edebiyat, felsefe, hukuk ve bilim alanlarında Aydınlanma fikirlerinin ortaya çıkması ve modernitenin toplumsal bir olgu

olması başta olmak üzere çeşitli “yararlar” sağlamıştır. Ancak bu hızlı geçişlerde yaşanan adaptasyon sorunu ve sağlanamayan zaman-mekân dengesi beraberinde dağılma, savaş ve toplumsal kargaşayla dolu asırlar getirmiştir. Bu aynı zamanda parşömenle birlikte müthiş bir güç kazanan manastır sisteminin ciddi şekilde zayıflaması ve bilgi üzerindeki tekeli kaybetmesi demek olmuştur. Dinî anlamda “katedraller çağı kapanmış ve baskı makinesi çağı başlamıştır” (Innis, 2016, ss. 215-217). Reform, milliyetçilik, sekülerleşme, ulus devlet fikri gibi kıta tarihine damga vuracak fenomenlerin hepsi değişen hâkim iletişim araçlarıyla yakından alakalıdır hatta bazıları (yerel dillerin güçlenmesi ve mekânsal yayılımı gibi) matbaa olmadan büyük oranda mümkün olmayacaktı. Bu kargaşa dönemi bütün kıtada zor geçtiyse de değişmelerin nispeten daha hızlı yaşandığı Almanya ve Fransa, 17. yüzyılın başında “bir çöküş sürecine girmiştir” (Innis, 2016, s. 231). Dolayısıyla Innis’e göre benzer de olsa her geçiş aynı sonuçları doğurmamakta, geçişin hızı ve değişmekte olan iletişim aracının hangi sınıfın elinde olduğu gibi faktörler, değişim sancısının şiddetini büyük oranda etkilemektedir.

Bu analizlerin hepsi Innis’in medya hakkındaki teorisini değerlendirirken çok daha geniş açıdan bakılması gerektiğini göstermektedir. Innis, medya araçlarının etkilerini değerlendirirken sadece onların ilk anda herkes tarafından görülen açık etkilerine ve bilişsel etkilerine odaklanmaz bunların yanında uzun tarihsel süreçteki dolaylı etkilerine de dikkat çeker. Bu konuda onun en çok üzerinde durduğu durum, iletişim araçlarıyla toplumsal sınıflar arasındaki ilişkidir. Yürürlükteki iletişim araçlarının kendilerinde mündemiç bazı temel özellikleri, toplumsal rollerin ve statülerin anlamını ve önemini de önemli ölçüde belirlemektedir. Hiyeroglifi okuma, yazma ve anlamanın zorluğu beraberinde dolaylı birçok etki getirmiştir. Antik Mısır’dan günümüze kalan bazı metinlerde babaların oğullara yazı hakkında “şu anda o başka her işten daha önemli, bu diyarda onun eşi benzeri yok” dediğine rastlanmaktadır (Freeman, 2003, s. 42). Mısır’da yazıcıların önemli bir saygı görmeleri ve yazıcılığın stratejik bir meslek olarak kabul edilmesinin önemli bir sebebi de hiyeroglifin zorluğuydu. Aynı sebepten ötürü yazmak, yöneticinin konumu için vazgeçilmez ve temel bir etkinlik olarak kabul edilirdi. Buna benzer sebepler, Antik sözlü kültürlerde yazıcılara dair fikirlerin mistik bir mahiyete bürünmesinde, kutsallıkla yazının ayrılmaz kabul edilmesinde etkili olmuş, bazı durumlarda bizatihi kendilerinin de okuma yazma bilmediği saray ailesi (*royal family*) tarafından yazıcıların mistik gücü kabul edilmiştir (Goody ve Watt, 1963, s. 314). Yazıcı vergi vermediği gibi elle yapılan işlerden ve aidalara kadar birçok yükümlülükten muaftı. Bu zor işi öğrenip başarıyla yapabildiği için bütün yazıcılar, kralın evinde verdikleri yemeklere istediği gibi katılabilirdi... (Innis, 2006, s. 43).

Toplumsal kurumlar, statüler ve roller birbirlerine sıkıca bağlı olduklarından bu yeni sınıf ve ayrımcılık türleri aynı zamanda yeni bir ekonomik ve siyasi ilişkiler ağı demektir. Örneğin; Innis'e göre baskıcılığın gelişmesinin ekonomik etkileri hem nitel hem nicel anlamda çoktur. Piyasada yeni iş kolları oluşturması, ekonomide tekelleşmeye katkısı, farklı endüstriyel ilişki ve örgütlemeleri mümkün kılması, reklamcılık ve sponsorluk gibi sadece yeni bir iş ve gelir kaynağı değil aynı zamanda yeni bir ekonomik ilişki biçimini ve ekonomi-siyaset-toplum tasavvurunu da beraberinde getiren mahiyeti itibarıyla yepyeni iş alanlarını mümkün kılması bunlardan sadece bazılarıdır ve Innis, bunların bir bütün olarak düşünüldüğünde insan ve toplum üzerindeki etkilerini her boyutuyla göstermeye çalışmaktadır (Innis, 2006, s. 43). Aynı zamanda hukuk ve uluslararası ilişkilere etkileri –“daha gelişmiş” bir ticareti de mümkün kılmış olduğu için- muazzamdır. Bu aletler, moral değerlerde de dönüşümlere etki etmektedirler. Söz gelimi insanların bütün bu entelektüel ve ticari ilişki ağları içine girmeleri, romanların rahat basılması ve farklı kültürlerle dair bilgilerin daha kolay yayılması gibi doğrudan matbaanın sonucu fenomenler, insanların “daha hoşgörülü”, “daha açık fikirli” ve saygılı olmaları üzerinde ciddi şekilde etkili olmuştur (Innis, 2016, s. 231). Kısaca bir sınıfın varoluşu ve kendine has kültürü bir iletişim aracına bağlıysa o sınıf bütün güç ve meşruiyetini söz konusu araçtan alıyorsa asıl olarak bu yeni sınıfın beraberinde getirdiği bütün değişikliklerin de kaynağı olarak bu “araca” bakmak gerekecektir. Hiyeroglif örneğinde görüldüğü üzere sadece zorluk faktörü birer tanesini zikrettiğimiz dini, siyasi ve ekonomik birçok alanda çeşitli etkilerde bulunmuştur.

Innis'in sık sık belirttiği üzere kadim dönemde kültürel değişimin yavaş oluşuyla yazının ve dilin asırlarca değişmemesi ve hep aynı sınıfın tekelinde olması arasında doğrudan bir bağ vardır. Zira ona göre “her alet, bilginin üretilmesi ve kullanılması üzerinde bir tekele yol açmaktadır” (Innis, 2008, s. 4). Örneğin; gücünü gelenekten dolayısıyla süreklilikten alan rahip sınıfı, geleneğin gücünü sürdürmek için zamanı aşan araçları geliştirmiş ve onlar üzerinde tekel kurmuştur. Ayrıca şeylerin özünü ve bu özlerin değişmezliğini savunan bu grup, zaman içerisinde değişmeyen bir araca ihtiyaç duymuştur. Değişmeyen bilgi sistemleri ve aletleriyle şeylerin her zaman şu an oldukları gibi oldukları, böyle kalacakları ve dolayısıyla kutsal olduklarına dair bir idrak arasında doğrudan bir ilişki vardır (Poe, 2010, s. 27). Aynı sınıflar, merkeziliği, bilgi tekelini mekânsal ve entelektüel anlamda korumak amacıyla mekânı aşan araçların gelişimine ket vurmuşlardır. Rahip sınıfının bilgi ve iletişim araçları üzerindeki bu tasarrufları, tarih boyunca toplumları geriletmek, zayıflatmakla kalmamış aynı zamanda istilaya açık hâle getirmiştir (Innis, 2016, s. 99). Bu durum Innis'e göre tarihsel anlamda birçok farklı bağlamda geçer-

lidir. Örneğin; ona göre Brahmanların yazı ve bilgi üzerindeki tekeli, Hindistan'ı Müslüman fatihlere açık hâle getirmiştir (Innis, 2016, s. 190).

Hiyeroglifin aksine alfabe özellikle ince ayrımları ve anlamın farklılıklarını dile getirmeyi mümkün kılan sesli harflerin eklenmesinden sonra Antik Yunanistan'ın sözlü kültürden yazılı kültüre, şiirden düz yazıya, “eros”tan “logos”a, baskıcı gelenekten rasyonaliteye, somut, şimdi ve burada olandan soyut, evrensel ve tümel olana (bilime) nihayetinde de mitolojiden ve dinden kurtulup insan merkezli felsefeye ve bu yönde bir politik örgütlenmeye geçişi mümkün kılmış, en azından bu geçişler noktasında fazlasıyla etkili olmuştur. Ayrıca Mısır ve diğer Antik medeniyetlerin alfabelerine nispeten kolay olması hasebiyle Yunan alfabesi, bilgiye “demokratik” bir hüviyet kazandırmış ve günümüze kadar etkili olacak rasyonalist, bireyci kültürün gelişmesinde doğrudan etkili olmuştur. Bütün bunlara Antik Yunanistan'da tek bir kutsal, mutlak kitabın ve geleneğin olmaması (dolayısıyla bunlar ve yorumları üzerinde tekel sahibi bir din adamları sınıfının olmaması) eklendiğinde ortaya “Yunan efsanesi” çıkabilmiştir (Innis, 2007, ss. 59-63).

İletişim Araçları ve Toplumsal Değişimin Günümüzdeki Durumu: Teorik Bir Karşılaştırma Denemesi

Innis eserlerinde iletişim araçlarının daha kesin sınırlarının ve imkânlarının olduğu, etkilerinin nispeten daha bariz ve büyük oranda kontrol edilebilir olduğu dönemleri ele almaktadır. Yine kendisinin de ilk yarısını yaşadığı 20. yüzyıl, iletişim araçlarının iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş'ta belirli merkezlerden ideolojik amaçlara hizmet amaçlı kullanıldığı dolayısıyla bu aletlerin bireysel ve toplumsal etki ve kullanımlarının daha kolay belirlenebilir olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin aksine Williams'ın belirttiği üzere 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra iletişim araçları ve “iletişimsel üretim” de (*communicative production*) önceki dönemlerden hem nitel hem nicel anlamda radikal şekilde farklı, çok aktörlü kompleks bir sürece geçilmiştir. Bu sadece iletişimsel üretim sürecinin politik aktörlerinin sayısal artışıyla ilgili olmayıp bizatihi yeni iletişim sistemlerinin mahiyetiyle de ilgilidir (Williams, 2005, ss. 52-54).

Günümüzdeki iletişim araçları, Innis'in teorisiyle ele alındığında öncelikle onun iletişim araçlarının zaman veya mekândan sadece birini aşan nitelikte olduklarına dair teorisinin internetle birlikte geçersiz olduğu açıkça görülecektir. Zira internet gerçekten de -en azından teknik kapasite olarak- hem zaman hem de mekâna dayanıklıdır. Bu yüzden David Harvey, Virilio, Baudrillard ve Giddens en ünlüleri olmak

üzere birçok teorisyen, zamanın ve mekânın insan için bağlayıcılığının büyük orandan son bulunduğunu iddia etmişlerdir (Bell, 2007, s. 70).

Manuel Castells, birçok duyuya aynı anda hitap eden ve hem zamanı hem de mekânı aşan, materyal olmayan özellikleriyle daha kolay ve bir merkezden değiştirilebilen bu yeni iletişim araçlarının gelişimiyle insanlık tarihinde ilklerin yaşandığını belirtmektedir:

Tarihte ilk kez, insan iletişiminin yazılı, sözlü ve işitsel görsel yöntemleriyle bütünleşen aynı hipermetin ve meta-dilin oluşumu... *İnsan ruhu, beynin iki tarafı*, makineler ve sosyal bağlamlar arasındaki yeni etkileşimde boyutlarını yeniden bir araya getirir. Sözde “bilgi otoyolu”nun ortaya çıkışını *çevreleyen tüm bilim kurgu* ideolojileri ve ticari “yutturmacalar” bir tarafa bırakılırsa, bu gelişmenin önemini asla hafife alamayız (Castells, 2010, s. 356).

Dolayısıyla yeni medyanın zaman ve mekânla kurulan ilişkiyi çok radikal bir şekilde değiştirdiği teorik bir önermeden çok tarihsel bir hakikattir. Zaman ve mekânın birlikte aşılmış olması hakkında Innis’ten yola çıkarak yapılacak bir değerlendirmenin kaçınılmaz olarak en çok iki noktayı sorunsallaştıracığı belirtilebilir: (i) Bu yeni zaman-mekân aşımının toplumlar için ve tek tek bireyler için ne ifade ettiği ve (ii) yatay bir etkileşime de imkân tanıyan yeni iletişim teknolojilerinin beraberinde getireceği yeni güç ilişkilerinin ve politik ilişkilerin mevcut ve muhtemel etkileri.

Zaman ve mekânın birlikte aşılmış olması gerçekten ne anlama gelmektedir? Bu durum yatay bir etkileşim imkânıyla birlikte düşünüldüğünde siyasal etkileri ne yönde olacaktır? Bu sorular günümüzde medya çalışmalarının en çok tartışılan sorularıdır ve farklı şekillerde cevaplanmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmasının toplumda demokratik iletişimi ilerlettiği ve demokrasi kültürünü geliştireceği fikri, en azından önemli ölçüde kullanıldıkları ilk zamanlarda en muhafazakâr ve devlet yanlısı gruplardan liberteryenlere ve Marksistlere kadar çok farklı toplumsal grup tarafından benimsenmiştir (Dahlberg, 2018, s. 131). Ancak zamanla bu teknolojilere dair iyimser yaklaşımlar büyük oranda terk edilmiştir. Zira bu gücü sadece halkların, sivil oluşumların fark etmediği görülmüştür. Castells’in de işaret ettiği üzere devletler tamamen anti demokratik uygulamalar için bu teknolojileri kullanmaktadırlar.

... Bu teknolojiler, ABD’de olduğu gibi interneti gizlice izlemek, Çin’de olduğu gibi robotlar bu işi yapamadıklarında e-mail mesajlarını manuel olarak denetlemek, Avrupa Birliği yasalarının çoğunda olduğu gibi internet kullanıcılarına korsan ve dolandırıcı muamelesi yaparak kullanıcılarını dizginlemek için sosyal ağ sitelerini satın almak, erişim

haklarını farklılaştırmak için ağ altyapılarına sahip olmak veya iletişim alanının en yeni biçimini denetlemek ve şekillendirmek için sonsuz sayıda başka aracın kullanılması anlamına gelmektedir (Castells, 2012, s. 37).

Karmaşık makineler ve bilgisayar sistemlerinin toplumsal hayata etkileri arttıkça bu durum yeni meslekler ve güç ilişkileri (Facebook'un sahibinin gücü geleneksel kategoriler çerçevesinde düşünüldüğünde neye dayanmaktadır?) ortaya çıkarmakla kalmamakta, toplumsal ilişkileri hem basit hem karmaşık düzeyde etkilemektedir. Bunun yanında yeni teknolojiler, sosyal bilimcileri bir dizi kavram ve toplumsal kategoriyi de yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Aynı örnekten devam edilirse -sayıları etkisine göre çok az olan Facebook'un merkezindeki mühendis ve yazılımcılar bir an için göz ardı edilirse- Facebook'ta gerçek anlamda bir emek var mıdır? Bu kadar büyük bir sermayenin asıl ortaya çıkış sebebi olan milyarlarca kullanıcı sömürülmekte midir? İnsanlar bu tür platformlarda gezinirken tüketici midir, üretici mi? Slavoj Zizek'e (2018, s. 73) göre bu noktada artık klasik kavram ve kategorilerin hepsi yeniden düşünülmelidir:

İnternet ağı gibi alanlarda, üretim, değişim ve tüketim ayrılmaz bir şekilde iç içe -geçmiş, hatta potansiyel olarak neredeyse özdeş hale gelmiştir: Ürünler derhal başkaları tarafından iletiliyor ve tüketiliyor. Marx'ın, "insanlar arasındaki ilişkilerin" "şeyler arasındaki ilişkiler" biçimini aldıkları ifade etmek için kullandığı klasik "emtia fetişizmi" nosyonu, bu yeni ilişki ve üretim biçimleri çağında radikal şekilde yeniden düşünülmelidir: Maddi olmayan emek söz konusu olduğunda, "insanlar arasındaki ilişkilerin" çok gizli bir nesnellik örtüsü altında gizlenmesine ihtiyaç duyulmaz; zaten bu emek ürünlerinin kendileri günlük sömürümüzün özüdür.

Innis, iletişim araçlarının merkez-çevre ilişkileri üzerinde özellikle durmaktadır. Toplumsal ve politik organizasyonlarla kurumların merkez-çevre ilişkisi söz konusu olduğunda yeni iletişim teknolojilerinin mekânı ve zamanı aşmış olması kesinlikle merkezlerin önemini artırmıştır. Bir örnek olarak zikretmek gerekirse seçim çalışmalarında siyasi partilerin merkezlerinin çevreye göre öneminin giderek artmasının en önemli sebebi, günümüzde medyaya ulaşmanın ve onu kullanmanın herkes için kolay olmasıdır: Merkez artık bireylere ulaşmak için çevredeki etkili temsilcilerden çok bu aletler üzerinden etkili iletişime ihtiyaç duymaktadır (Papathanassopoulos, 2011, s. 46). Ayrıca popülizmin ve lider kültürünün de bu teknolojilerle daha da güçlendiği belirtilebilir. ABD Başkanı D. Trump gibi isimlerin yeni medyayı özellikle kullanmaları ve bazen fazlasıyla övmeleri, bu teknolojilerin "halkla" doğrudan iletişime imkân sunmalarıyla alakalıdır: Popülizm, o idealize ettiği ve tek temsilcisi olduğunu iddia ettiği halkla iletişim için artık geleneksel medyaya ihtiyaç duymamaktadır.

Zaman ve Mekânın Sonunda Birey

Özellikle zaman ve mekânın bağlayıcılığının sona ermesi ve insanın her şeye ulaşabilir duruma gelmesinin bireysel etkileri ise çok daha farklıdır. Çağdaş iletişim ve medya teorisyenlerinden Mark Deuz, yeni teknolojilerin özellikle de iletişim teknolojilerinin “esneklik” ve “yaygınlık” gibi özellikleri sayesinde (her yerde her zaman kullanılabilir olmaları anlamında) hayatın istisnasız bütün alanlarını ciddi şekilde değiştirdiğini, artan teknoloji kullanımının varlık, âlem ve insana dair ontolojik tasavvurların yenilenmesini zorunlu kıldığını belirtir. Ona göre bütün bunların neticesinde varlık ve onu deneyimlenme biçimi köklü şekilde değişmekte ve bir ontolojik dönüşüm (*ontological turn*) yaşanmaktadır (Deuz, 2011, ss. 137-138).

Bu tür “ontolojik dönüşümlerin” ne anlama geldiği konusunda günümüzün önemli eleştirel düşünürlerinden Chul Han’ın eserleri son dönemlerde dikkat çekmektedir. Han da Innis gibi iletişim araçlarının etkilerini zaman ve mekânla ilişkileri üzerinden incelemektedir. Han’ın yeni iletişim teknolojilerinin zaman ve mekânın sonunu getirdiğini temel bir varsayım olarak kabul ettiği görülmektedir (Han, 2018, s. 72). Han’a göre yeni iletişim teknolojileri, zaman ve mekânı sadece aşılması gereken engeller olarak ele alıp aşmış ve bütün bir âlemi nesne yığına indirgemıştır. Bu durumda insan, nesne yığınlarında sürekli bir gidiş geliş hâlinde kalmaktadır ve bu durumun çok önemli ontolojik etkileri vardır. Han’a göre günümüzün “acele ve hızlanma çağı”nda, bulunma, dikkat, sükûnet olmadığı gibi bilinen anlamıyla varlığı deneyimlemek diye bir şey de kalmamaktadır (Han, 2018, ss. 81-83). Zira “tereddüt, itidal, bekleme, metanet” gibi tefekkürü de içeren anlamlı ve bütünlüklü bir insan yaşamının formları aynı zamanda birer varlık kipleridir: Etrafımızı saran ilişkiler ve nesnelere bulunmadıklarında ve onlarla bizim varoluşsal, tecrübeye dayanan bir ilişkimiz olmadığında bizim için her zaman soyut ve anlamsız kalacak varlık kipleri. Çağdaş ekonomi ve teknoloji, tüketim kültürüyle birlikte bu hâllerle donatılmış bir yaşama izin vermemektedir (Han, 2018, ss. 100-101). Dolayısıyla insan da varlıkla birlikte bir ontolojik dönüşümün içindedir.

Han’a göre yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasının bir diğer önemli sonucu ise her şeyin herkes tarafından bilinebildiği ve sonsuzca ifşa edildiği bir toplumsal durumdur: Şeffaflık toplumu. Şeffaflık toplumu esasında zaman ve mekânın herkes için aşılabilir hâle geldiği bir durumdur ve bu her şeyin apaçık ortada, ulaşılabilir olması demektir. Bunun etkileri özellikle insanlar arasındaki ilişkilerde, en kadim değerlerin anlam dönüşümüne uğraması demektir. Zira bu değerler her zaman bir sır, bir bilinmezlikle ilişkiliyken şeffaflık toplumunda bu kavramlar anlamsız hâle gelmektedir. Söz gelimi her şeyin fazlasıyla ortada olduğu bir ortam-

da “hakkındaki bilgisizliğe rağmen ötekiyle olumlu bir ilişki kurmak” demek olan güven yok olur (Han, 2018b, s. 70). Benzer varsayımlardan hareketle Han, literal anlamda arkaya bakmak (*to look back*) anlamına gelen respect (saygı) kavramının bireyler arası ilişkide ortadan kaybolduğunu iddia etmektedir. Buna göre saygı, belirli bir mesafeden ve dikkatle, tedirginlik ve huşu ile bakmayı gerektirir. Hâlbuki çağdaş teknolojilerin sonsuzca şeffaflaştırdığı günümüzün kamusal alanlarında buna yer yoktur. Han’a göre zaman ve mekân bir “kriz” içindedir.

Bütün bu teorik önermelerin ve ampirik çalışmaların sonucu, iletişim teknolojilerinin etkilerinin kesinlikle çok boyutlu olduğudur. Innis’in önemi bütün eserlerinde bu çok boyutlu etkileri analize yoğunlaşmış olmasıdır. Kuşkusuz bunu belirtmek, onun bunu kusursuz yaptığı anlamına gelmemektedir. Örneğin; Innis, Mısır’ın M.Ö. 1660’lı yıllarda istilaya karşı direnememiş olmasının asıl sebeplerinden biri olarak papirüse geçişi gösterir (Innis, 2006, s. 46). Ancak bu kadar büyük bir iddiayı temellendirecek detaylı, güçlü bir analiz yaptığı söylenemez. Nitekim Innis’in en çok eleştirildiği konulardan biri de çalışmalarında çok fazla tarihsel, sosyolojik ve antropolojik veri sunmasına rağmen bunları çoğu zaman genel teorisiyle ilişkilendirmeden bırakmasıdır (Babe, 2015, ss. 11-12; Meyrowitz, 1994, s. 21). Ancak bu makalenin önemli bir argümanı da Innis’in teorilerinin bizi şu noktaya götürdüğüdür: Teknolojinin toplumsal etkilerinin bütün yönleriyle ele alınması çok uzun süreli ve farklı disiplinlerden araştırmacıların katıldığı araştırmalarla mümkündür. Zira görüldüğü üzere özellikle dolaylı ve ancak uzun süreç içerisinde ortaya çıkan etkiler hesaba katıldığında, farklı disiplinlerden derinlikli analizler kaçınılmaz olmaktadır. Bu anlamıyla teorik yaklaşımları hariçte tutulsa da metodolojik olarak George Gerbner, Larry Gross ve Nancy Signorielli gibi isimlerin başını çektiği ve 1967’te başlayıp hâlâ devam eden çok farklı disiplinlerden isimlerin dâhil olduğu *Cultural Indicators Project* ve benzeri çalışmalar kesinlikle daha verimlidir.

Sonuç

Günümüzde Harold Innis’i tartışmak, öncelikle onun toplumların değişimi noktasındaki etkilerine dikkatlerimizi çektiği iletişim araçlarının bugün hiç olmadığı kadar yaygınlaşmış olmasından dolayı gereklidir. Yeni medya ile birlikte zaman ve mekânın ağlarından neredeyse bütünüyle kurtulmuş iletişim araçlarının etkilerini anlamak için teknoloji ve zaman-mekân konusunda ufuk açıcı çalışmalar yapmış bulunan Innis’in yaklaşımı kesinlikle çok önemlidir. Ayrıca Türkiye’de hakkında nispeten daha fazla çalışma bulunan ve eserlerinin çoğu çevrilmiş olan McLuhan, Postman, Virilio gibi isimlerin daha iyi anlaşılması için de bu gereklidir. Innis için

basamaklıp ve bu makalede yanlış oldukları açıkça ortaya konan bildik değerlendirmeler yapmak, onun etkisini de görünmez kılmaktadır. Söz gelimi Paul Virilio'nun herhangi bir şekilde atıf yapmasa da Fransızca orijinal ilk baskısı 1977 olan *Hız ve Politika* kitabında birçok Innisçi tema ve yaklaşım bulunmaktadır. Özellikle hız kavramı üzerinden tarihî bilhassa modern toplumlardaki değişimi anlamlandırmaya çalışılan ve bu noktada teknolojinin önemi üzerinde özellikle duran Virilio, modern teknolojiyle birlikte mekânın yadsındığını, coğrafyanın sonunun geldiğini iddia etmektedir. O, "hızın mekânsızlığının stratejik değeri, kesin bir biçimde mekânının stratejik değerinin yerini almıştır, zamana sahip olma sorunu, ülke topraklarına sahip olma sorununu tümünden değiştirmiştir" iddiası ve bunun "sayısız" sosyopolitik sonucu olan bir gerçeklik hâline geldiğini belirtmesi önemlidir (Virilio, 1998, s. 128). Bu ifade, zaman ve mekânı bütün boyutlarıyla ele almanın "sayısız" faydasının olacağı şeklinde de okunabilir. Dolayısıyla bu kavramlar üzerine yoğunlaşan teorisyenleri literatüre kazandırmak, günümüzün en temel meselelerinden olan zaman ve mekân konularını, iletişim araçları çerçevesinde yeniden ve daha zengin bir kavramsal çerçeveye ile düşünme imkânı sunacaktır.

Communications' Effects on Politics and Social Change

A Study on Harold A. Innis

Mehmet Sebih Oruc

Introduction

Harold Adams Innis (1894-1952) is better known today for his work in the history of communications and technology, but he is actually a historian and economist. Innis's works focusing on the effects of communications and technology on society, politics and individuals are so important that he is mostly referred as a communication scholar. Innis and his students' theoretical legacy has significantly influenced the way communications and technology studies are handled worldwide. Also, in Turkey he is mentioned in almost every book of communication theory. Despite this, there is not a thesis about him, nor is there an academic article devoted to addressing his life theories. And as it is usually the case for important and ground breaking theoreticians, he is "often misunderstood" (Comor, 2002, p. 276). But critical thinkers, like Neil Postman, consider Innis as "the father of modern communication studies" (Postman, 1993, p.9). This study focuses on Innis's theory of communications¹ and technology and gives his intellectual biography with key ide-

- 1 It is difficult to determine exactly what Innis means with the concept of "communications", which is his most fundamental but also controversial concept, primarily because of the different uses in his works. Patterson says "he handles almost everything like a media" to indicate how broadly he uses the concept of communications (Patterson, 1990, p.6). Heyer and David Crowley (2003), on the other hand, state that he means both medium (eg papyrus) and the symbolic elements of the content transmitted with that tool - for example, the Greek alphabet and language. They suggest "communication + medium = communications" formula to understand this concept. (p. 43). In this study, I also use this formula. For example, for a newspaper, the language itself, the alphabet, the paper on which it is written, and the newspaper as a social media are the elements of the concept of "Communications".

@ Research Assistant, Akdeniz University. sebih.oruc@hotmail.com

id <http://orcid.org/0000-0002-7695-2441>

© Scientific Studies Association
DOI: 10.12658/M0421.
insan & toplum, 2020.
insanvetoplum.org

as. The article argues that his reading of communications and technology based on their relation to time and space and the fact that his books cover a very wide historical process, makes his theory very relevant not only to have a better understanding of the past but also to understand contemporary societies.

Harold A. Innis: A Short Intellectual Biography

Innis is first trained as a teacher and then he studied liberal arts. He worked as a teacher for a short period but then studied history and economy. The first turning point of Innis' intellectual life starts when he goes to Chicago for a summer course in 1918, meet Frank Knight and decides to study economy "immediately" (R. Babe, 2015, p. 32). His empirical studies of economy history and books like "*A History of the Canadian Pacific Railroad*" (1923), "*Fur Trade in Canada: An Introduction to Canadian Economic History*" (1930), "*Cod Fisheries: The History of an International Economy*" (1940) made him realize the importance of technology on societies and their economies and initiated his interest in communications. The second important breaking point is the reading of the works of Oswald Spengler, Arnold Toynbee, Thorstein Veblen and Pitirim Sorokin, all of whom wrote different works about the history of civilizations. After these readings, Innis' interest in the history of civilizations started and he focused on more general, macro level issues (Poe, 2010, p.7;). From then on, Innis tried to read the history of civilizations from an original perspective that pays special attention to technology and communications.

These two breaking points have influenced his entire writing adventure in the subsequent processes. As an economist, he did not neglect the concrete, measurable even when he studies quite general issues like "the rise and fall of civilizations". But since he was trying to understand more general issues, he did not limit himself to the economical field but rather paid attention to media, technology, philosophy and sociology as well. From this point of view, Innis' position and importance in the history of technology and communications studies can be determined: Innis, takes his main approach from historians of civilization (Toynbe and others) but put the technology at the center of his own theory about history of civilizations. Besides, he evaluates the individual and phenomenological results of technology (like Martin Heidegger and others) together with the social and political results (like Lewis Mumford and other). Thus, he adds a philosophical depth to his works as well as a historical and intercultural perspective.

Technology, Communications and Social Change

The Relationship between technology and society is generally handled with “formalist determinism” or “humanist” approaches (Jones, 2004, pp. 144-147). First one puts the technology at the center of everything as the directly determining factor while the second approach is less critical and optimist. Innis’ theory offers the opportunity to take the technology-society relationship in a historical and dialectical way without approaching these two opposite poles. Accordingly, while certain social organizations expand the effects of certain technologies more and more, they are also shaped by them over time: In general, the relationship between technology and society, and in particular that of the communications, is dialectical and multi-dimensional. Putting this at the center of his theory, Innis covers a long period of time from ancient Egypt to 20th century Western world and “rewrites the history of civilization as the history of communication media” (Meyrowitz, 1994, p.17).

When the effect of technology is concerned, the studies conducted are divided into two: studies that pay more attention to the effects of technology on human consciousness and those that mainly deal with the social effects of technology. Poe refers to those who emphasize cognitive effects as “mentalists” and those who emphasize social and political effects as “Marxists” (Poe, 2010, introduction). It is seen that Innis examines cognitive effects of technology in different parts of his works. However, he focuses more on the impacts of technology on social and political issues such as the transfer of knowledge, bureaucracy, education, power relations, social class. So, although it is known that Innis is not a Marxist, he can be included in the second group. But Innis is not a Technological determinist, as it is usually argued (R. Babe, 2015, p.10-12; Lister etc., 2009, p.78). Recent studies show that Innis sees technology not as the only cause of social change but as an important cause that is “closely related” with other social dynamics (Chesher, 2013, p.10). In general, his approach about technology and determinism can be summarized as follows: Technology does not completely determines the direction of all social events and changes, but certain technology that spreads over all layers of society (such as writing) has very important effects on the nature and direction of everything else. Ancient Greek alphabet and subsequent developments of science and philosophy is an example of this-(Innis, 2017, s. 59-63). Another example can be found in the transition from papyrus to parchment, which transformed many cultural and social spheres. Parchment is among the main reasons why the monastic system was strongly organized and powerful enough to give new cultural and intellectual directions to the West in the Middle Ages. (Innis, 2006, p.178-180).

Among his original and interesting arguments is that Innis claims that communications affect the society “most negatively” and cause turmoil when there is a significant change in the nature and raw material (and therefore in terms of time-space biases) of the current communications. Turmoil last long especially if there is a class monopoly on the dominant communications. For example, the transition from stone to papyrus in ancient Egypt, created a “tremendous pressure” on the empire and weakened Egypt against external attacks (Innis, 2016, pp. 45-46). Similarly, the spread of high-speed printing machines used in the emergence of a “space-oriented, consumption-oriented society” in the 17th and 18th centuries in Europe has brought about radical change and turmoil (Innis, 2016, p. 215-217).

Information Monopolies: Power, Morality and Dominance through Communications

Innis is specifically concerned with the issue of power. According to him, “all (technological) tool leads to a monopoly on the production and use of information” (Innis, 2008, p.4). He draws attention to the relationship between the popular use of any technological and the cultural and dominance of the “power” (this may be a country or civilization - or a company today) that invented that technology and held the monopoly of its production. Accordingly, regardless of whether individuals or societies are aware of it or not, using a technology of a “power” means extending the effects of that “power” in every sense (Meyrowitz, 1994, p. 51). This includes moral values. For example, the fact that people entered the networks of intellectual and commercial relations with the technology developed after the bourgeois revolution brought many moral changes. Factors such as printing of novels and easier dissemination of information about different cultures have had a significant impact on people’s internalization of bourgeois values like being open minded and respectful to other cultures, rationality, individuality (Innis, 2016 p. 231). Even perception of time changed according to novel needs of bourgeois culture: “Industrialism implies technology and the cutting of time into precise fragments suited to the needs of the engineer and the accountant” (Innis, 2008, s.140).

Communications, Time and Space Biases

Innis divides communications into two: Time bias and space bias. Time bias communications, exceed the time, show persistence and can be used for long time. For example, clay tablets or stones used for writing... But these tools do not offer

control over the space. Historically, time bias communications are the media of societies dominated by oral culture where reading and writing are not common. For these “oral cultures” it is important to emphasize continuity with the past and convey the memory orally. Abstract and / or insignificant topics have no place in writing. Traditional authority and hierarchical structures are essential and they have monopoly over media. (Shade, undated, p. 2)

Space bias communications transcends the space and provide communication with distant points, they exceed the space. The primary form of communication, historically, is writing on papyrus or paper for these societies. Electronic media is also included in this group and what is important is being portable and transferable. As this media dominates, science, philosophy and the ability to think abstractly increase in society. In addition, non-personal and abstract values become widespread. In modern Western civilization, for example, such a media is dominant and it also has some danger like mechanization of knowledge and education: “The influence of mechanization on the printing industry had been evident in the increasing importance of the ephemeral. Superficiality became essential to meet the various demands of larger numbers of people” (Innis, 2008, p. 82).

The End of Time Space Bias and The Meaning of The Ontological Turn: New Technologies, Human and Society

This article argues that if current technology is to be assessed according to Innis, two issues would be very important: 1-) what this new time-space bias (or comparison) implies for societies and individual and 2-) what are the current and potential result of new technologies that are more horizontal and open to the access of all society? First of all, it should be noted that contrary to the periods Innis write about, “communicative production” began a complex process in 20th century and became radically different (Williams, 2005, p. 52-54). Also, rigid differentiations between time bias and space bias become problematic and are not valid anymore as the internet, at least in terms of technical capacity, is resistant to both time and space. For this reason, many important theorists have claimed that the binding of time and space for man has ended (Bell, 2007, p.70; Castells, 2010, p.356).

When it comes to individual and social effects of new technology, a “ontological turn” is taking place as “new ways of experiencing the existence” become part of the daily routine (Deuz, 2011, p.137-138). Time and space are in a “crisis”. This crisis changes moral values like putting an end to the traditional understanding of

respect and trust (Han, 2018b, p.70), leading individuals to more individualistic and self-centered lifestyles. New technologies also change traditional hierarchies and bring a more democratic culture (in the sense that it is easy to access for lay people). Power is more disseminated and does not have a clear center to fight or change, as with new technology, power is both everywhere and nowhere.

Conclusion

As it is seen, technology in general and communications in particular has significant influences on contemporary political, social and military spheres. New technologies bring “liquidity” as the norm. Many postmodern ideas and cultural practices are strongly related and, in some cases, dependent on new technologies. Lastly, with modern technology, the concept of geographic and geographical control has lost most of its effects and this has many side-effects. For example, today the concept of data and its control is becoming more influential than geographical control. These realities show the necessity of handling the social effects of technology and the relevance of long-term multidisciplinary research, which should take into account the indirect and long-term effects.

Kaynakça

- Babe, E. R. (2015). *Wilbur Schramm and Noam Chomsky meet Harold Innis media, power, and democracy*. London: Lexington Book.
- Bell, D. (2007). *Cyberculture theorists*. London: Routledge.
- Blondheim, M. (2004). Discovering “the significance of communication”: Harold Adams Innis as social constructivist. *Canadian Journal of Communication*, 29, 119-143.
- Bulduklu, Y. ve Karaçor, S. (2019). *Kitle iletişim kuramları*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Castells, M. (2010). *The information age economy, society, and culture volume 1 the rise of the network society* UK: Wiley-Blackwell.
- Castells, M. (2012). Ağ toplumunda iletişim iktidar ve karşı iktidar. K. Hürriyet (Ed.). *Yeni medya üzerine kavramlar, yaklaşımlar ve uygulamalar* içinde. T. Sepetçi (Çev.). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- Chesher, C. (2008). Binding Time: Harold Innis And The Balance Of New Media. *Philosophy Of The Information Society: Proceedings Of The 30th International Ludwig Wittgenstein-Symposium In Kirchberg* (Pp. 9–26). Doi: <https://doi.org/10.1515/9783110328486.9>
- Comor, E. (2001). Harold Innis and ‘the bias of communication’. *Information, Communication & Society*, 4(2), 274-294.
- Crowley, D ve Heyer, P. (2003). *İletişim Tarihi: Teknoloji -Kültür- Toplum* (çev. Gamze Uçak) Ankara: Siyasal Kitabevi
- Dahlberg, L. (2018) *Dijital Demokrasiyi Yeniden Yapılandırmak: Dört Poizsyona Dair Bir Taslak*. Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) *Yeni Medya Kuramları İçinde* s. 135-151

- Deuz, M. (2011). Media life. P. Stylianos (Ed.). *Media perspectives for the 21st century: Concepts, topics and issues içinde* (ss. 137-149). London: Routledge.
- Francis, R. D. (2009). *The technological imperative in Canada an intellectual history*. Toronto: UCB Press.
- Freeman, C. (2003) *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Ankara: Dost Kitabevi
- Fuchs, C. (2017). Raymond Williams' communicative materialism. *European Journal Of Cultural Studies* 20 (6): 744-762.
- Goody, J. ve Watt, I. (1963). The consequences of literacy comparative. *Studies in Society and History*, 5(3), 304-345.
- Han, B. C. (2018). *Zamanın kokusu*. Ş. Öztürk (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2018b). Şeffaflık toplumu. H. Barışcan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hauer, T. (2017). Technological determinism and new media. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 2(2), 1-4.
- Heyer, P. (2003). *Harold Innis*. Toronto: Rowman & Littlefield.
- Innis, H. A. (2006). *İmparatorluk ve iletişim araçları*. N. Törenli (Çev.). Ankara Ütopya Yayınevi.
- Innis, H. A. (2007). *Empire and communications*. Toronto: Rowman & Littlefield.
- Innis, H. A. (2008). *The bias of communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- Jones, P. (2004). *Raymond Williams's sociology of culture: A critical reconstruction*. Houndsmill: Palgrave Macmillan.
- Lister, M. (2009). *New media: A critical introduction*. UK: Routledge.
- Marchessault, J. (2005). *Marshall McLuhan core cultural theorists*. New York: Sega Publications.
- Meyrowitz, J. (1994). Medium theory. D. Crowley ve D. Mitchell (Ed.). *Communication theory today içinde* (ss. 50-57). Cambridge: Polity Press.
- Ong, W. (2013) *Sözlü ve Yazılı Kültür – Sözü'nün Teknolojileşmesi* (Çev. Sema Postacıoğlu Banon) İstanbul: Metis
- Özçetin, B. (2018) *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Papathanassopoulos, S. (2011). *Media perspectives for the 21st century: Concepts, topics and issues*. London: Routledge.
- Patterson, G. (1990). *History and communications: Harold Innis, Marshall McLuhan: The interpretation of history*. Toronto: University of Toronto Press.
- Poe, M. T. (2010). *A history of communications: Media and society from the evolution of speech to the internet*. UK: Cambridge University Press.
- Poster, M. (2010). McLuhan and the cultural theory of media. *Media Tropes e-Journal*, 2(2), 1-18.
- Postman, N. (1993) *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage (e-book)
- Shade, L, R. (t.y.). *The tradition of Canadian communication theory*. https://www.infoamerica.org/documentos_pdf/smythe02.pdf adresinden 10.09.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Şahin, F. ve Gürbüz, S. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri & felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Virilio, P. (1998). *Hız ve politika*. M. Cansever (Çev.). İstanbul: Metis.
- Wahab, S. A., Rose, R. C. ve Osman, S. I. W. (2012). Defining the concepts of technology and technology transfer: A literature analysis. *International Business Research*, 5(1), 61-71.
- Williams, R. (2005). *Culture and materialism*. London: Verso.
- Yaylağül, L. (2010). *Kitle iletişim kuramları: egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Zizek, S. (2018). *Like a thief in broad daylight: Power in the era of post-humanity*. UK: Penguing Books